

О ЗНАМЕНИТИМ СРБИМА ОСЈЕЧАНИМА

Први спомен о Србима у Осијеку забиљежен је 30. маја 1534. године, али српска заједница у Осијеку почела се значајније формирати тек након досељавања великог броја Срба под патријархом Арсенијем III Чарнојевићем 1690, који је одмах увидио огромну опасност од унијаћења и покатоличавања па је давао инструкције свом свештенству, а и Србима уопште, да подижу школе, како би се одржала национална свијест у мору осталих народа друге нације и друге вјере. Тако је и у Осијеку отворена **Српска вероисповедна школа** 1715. или 1716, према се наводи и година 1746, али се не дају никакви докази. У једном запису из 1905. патријарх Георгије Бранковић је именује као **Српску православну вероисповедну основну школу**, а највећи истраживач вероисповедних школа код Срба Срета Пецињачки означава је као **Основну српску народну школу у Осијеку**. Школа је одмах имала два одјељења у којим се учило на црквенословенском језику, читало се из Псалтира и Часловца, а учило се понешто и рачуна. У почетку школа је имала три степена, с тим што се на трећем степену учио њемачки и латински. По разним подацима се види да је школа готово увијек имала по два учитеља, јер за трећи и четврти степен морао је бити учитељ који је био вјешт њемачком и латинском, а ови су језици били потребни јер је њемачки био службени, а латински пак административни. Учители су, бар један, били уједно и свештеници при храму Успенија пресвете Богородице, подигнутог 1743. Али како је вријеме пролазило и друштво се усложавало, учители су били све више лаици са већим знањима и у школи се све више и разноврсније учило. Школу су похађала дјеца свих сталежа, од ратара, преко

чиновника до властелина, с тим да је веома брзо био успостављен и разред за дјевојчице.

Вриједно је споменути да су српску школу похађала и њемачка дјеца да науче српски језик.

Учитељи су осим рада у разреду имали и обавезу да празником учествују с дјецом у литургијском појању. Касније су почеле у програм улазити и дјечје свјетовне пјесме.

И овдје се показало, као и увијек и у свему, да је школа изузетно напредовала кад јој се на челу као управитељ нашла образована, енергична, предузимљива и изнад свега национално свјесна особа. Једна од таквих је био **Стефан Вујановски** (1743-1829), који се готово тридесет година бавио српским школством, будући да је био именован за „краљевског директора српских националних школа“. Сиromашно али изузетно бистро дијете са Баније, школовао се искључиво захваљујући помоћи добростојећих и национално свјесних Срба и завршио чак и курсеве педагогије по најновијим методама. Говорио је неколико језика. У Сремским Карловцима учитељ му је био Јован Рајић, најобразованији Србин свога времена, писац прве историје српскога народа. Ту је научио и латински. Како се послје завршеног школовања одређелио за просвјетни рад, превео је с њемачког методику, којом су се учитељи служили, написао *Славенску граматику*, написао уџбеник из аритметике и географије, те написао њемачку граматику за српске школе. За цигло двије године произвео је 110 учитеља и отворио 110 народних школа у свом радном вијеку. Будући да је имао и дипломатског дара, успјешно је одбијао насртаје власти и католичке цркве на српску дјецу, коју су упорно настојали довести у католичке школе. Био је претплатник на Рајићеву *Историју*... у издању Стефана Новаковића.

Осим Стефана Вујановског, изузетно успјешан учитељ на осјечкој школи био је 15 година **Стефан Рајић** (1765-1813), касније свештеник, сарадник првих српских новина *Славено-сербскија*

вједомости Стефана Новаковића које су излазиле у Бечу од 1792. до 1794, претплатник *Историје...* Јована Рајића, писац и преводилац. Дописивао се и пријатељевао са Доситејем Обрадовићем а посебно са Осјечанином Стефаном Новаковићем, новинаром, издавачем, преводиоцем, штампаром.

Ту је затим радио и парох **Лазар Бојић** (1791-1859), човјек необично богате биографије за кога је војна власт, гдје је он био капелан, написала нашој црквеној власти: ...талентован, образован, прави свештеник, брижљив, хуман, добар проповедник...“. Бојић је иницирао оснивање српске женске школе, као и оснивање библиотеке 1833, која је била смјештена у парохиском дому. Бојић је и први писац историје књижевности код Срба (*Памјатник...*, 1815, Пешта) у коме је побиљежио и мртве и живе писце, а међу овим посљедњима на прво мјесто је метнуо Вука Стефановића Караџића, иако је Вук био објавио тек свог првенца, *Писменицу...* 1814. До краја свога живота дописиваће се с Вуком и скупљати претплате за његове књиге.

Ова школа је током времена припремила интелектуални слој у Осијеку, који ће узети активно учешће у духовном и материјалном изграђивању српске заједнице у Осијеку. Кроз њу ће проћи многи занатлије, трговци, лијечници, адвокати, учитељи, велепосједници, свештеници. Многи од њих понијеће и племићке титуле са властитим грбовима. Међу њима је, међутим, најизразитије име **Стефана Новаковића** (око пол. 18. вијека – 1823. у Осијеку), не само у српској култури Осијека, већ и у општесрпској култури, издавача, штампара, новинара, преводиоца, а да се не спомиње његов многоструки друштвени ангажман за којег је добио многа признања. Након добијања звања царског агента и добијања племства 1791, преселио се у Беч, гдје ће купити ћириличку штампарију и почети издавати у децембру 1792. прве српске новине *Славено-сербскија вједомости* у којима ће објавити своју намјеру да штампа у својој штампарији *Историју разних славенских народова најпаче Болгар, Хорватов и Србов Јована*

Рајића. То ће бити не само његов, него и општесрпски највећи културни издавачки подухват у 18. вијеку. Преко својих новина он је позвао Србе на колективно меценство, тј. на претплату, и то не само зато што је требало скупити новац за штампање, него и да све српство сазна за тај грандиозни подухват. И то је била новина. Осијек је имао 24 пренумеранта на 78 примјерака. Књига је изашла у четири тома, 1794/5. Штампано је 646 примјерака. Она је припремила нови интелектуални слој највишег степена у српском народу који ће ускоро преузети народну судбину у своје руке. У штампарији је штампано око 70 српских и 12 румунских књига.

Новаковић ће 1795. продати своју штампарију и угасити новине због финансијских потешкоћа и вратити се у Осијек, гдје ће остати до краја живота. Без обзира што ће неки рећи да се Стефан Новаковић прерано појавио, оцјена стоји да је његово издање Рајићеве *Историје...* „до данас остало својеврсни феномен у издавачким пословима“.

(Забилежио уредник по истраживању мр мед. МИЛОРАДА МИШКОВИЋА)